

MODERNÁ EURÓPSKA HISTORIOGRAFIA MEDZI NÁRODNÝM PRÍBEHOM, EUROPOCENTRIZMOM A UNIVERZALIZMOM

Historiografia nikdy nebola javom izolovaným. Obracala sa vždy k dejinám, ale súčasne odrážala svoju súčasnosť. Aj keď historici deklarovali, že v svojom diele prinášajú nezvratiteľné fakty, trvalé hodnoty, alebo tvrdili, že podávajú iba veci tak, ako sa stali, nikdy sa nikomu nepodarilo odpútať sa od svojej doby, jej problémov a obmedzení, či inak povedané, „duch doby“ je prítomný v každom historickom diele. Preto ani historiografiu nemôžeme, ak sa chceme dopracovať relevantných výsledkov, skúmať iba samu osebe, ale vždy v súvislosti so spoločenským vývojom, dobou, jej myslením, kultúrou. Ak sa „duch doby“ odráža v umeleckých dielach, ak hovoríme napríklad o slohoch v architektúre, štýloch, smeroch, je jasné, že umelci a architekti sú deťmi svojej doby, a to aj vtedy, ak sú novátormi a proti svojej dobe protestujú. Zakorenení v svojej dobe sú aj historici, aj keď sú svojím záujmom spätí s iným obdobím, historickým, ktoré skúmajú. V historickom procese môžeme sledovať aj transformáciu historického myslenia. Historiografia, a samozrejme aj tá profesionálna, je tak súčasťou širšej „historickej kultúry“.

Modernú historiografiu, ktorá začala v osvietenom 18. storočí, rovnako ovplyvňovali myšlienkové, ale aj umelecké prúdy doby: osvietenstvo, romantizmus, realizmus, pozitivizmus, postmodernizmus. Rovnako však do historiografie zasiahli aj myšlienkové prúdy, ktoré presahovali jednotlivé historické obdobia. Modernú historiografiu najhlbšie zasiahli globalizácia a nacionalizmus.

Pre nášho súčasníka je globalizácia javom, ktorý sa stal dominantným na konci 20. a na začiatku 21. storočia. Je to teda naša súčasnosť. A v historiografii si už našla svoje miesto.¹ Európski a severoamerickí historici začali vo väčšej miere ako doteraz vnímať mimoeurópsku a mimoamerickú historiografiu i jej dlhé dejiny. Zatiaľ však táto „globalizácia“ ide iba jedným smerom: mimoeurópske historiografie preberajú impulzy z historiografie starého kontinentu, USA a Kanady (do značnej miery je s touto historiografiou spätá aj historiografia v Austrálii a na Novom Zélande), ale ázijské, africké a juhoamerické historiografie zatiaľ európsku historiografiu výraznejšie neovplyvnili. Aj svetová organizácia historických vied Comité international des sciences historiques (CISH) sa usiluje organizačne podporovať vzájomnú informovanosť, komunikáciu a kooperáciu. Mimoeurópskym historiografiám a problémom globalizácie v historických vedách sa venoval aj kongres CISH v auguste 2010 v Amsterdame.²

1 Georg G. Iggers and Q. Edward Wang (with contributions from Supriya Mukherjee), *A Global History of Modern Historiography*, Harlow a i., Pearson Longman 2008.

2 Predovšetkým v okrúhlych stoloch: *Research Perspective in World and Global History; Imago mundi: Mapping of the World; National Histories and the Globalization of History; Towards a World History? Social Policies and Politics.*

Globalizácia je však jav oveľa starší. Prvá fáza globalizácie začala vlastne zámorskými objavmi, keď došlo k prvým systematickým stretom civilizácií. Druhá fáza súvisela s kolonizáciou a imperiálnym zápasom o rozdelenie sveta. Paradoxne, aj dekolonizácia po druhej svetovej vojne prispela k svetovej globalizácii, predovšetkým v ekonomickej oblasti. Ale aj politicky sa popri dvoch veľmocenských táboroch začal organizovať tzv. tretí svet ako nový faktor politickej organizácie sveta. Impozantný rozvoj komunikačných systémov v závere 20. storočia spôsobil, že svet sa dostal do novej epochy svojho vývoja. Súčasný svet už nie je postmoderný, ale postreálny, alebo virtuálny. Táto nová situácia vo svete je zatiaľ vrcholom procesu svetovej globalizácie. Moderná historiografia však bola ovplyvnená globalizačnými tendenciami od samého začiatku.

Nacionalizmus ako dominantný ideový prúd, ktorý nielen ovplyvnil, ale v určitom zmysle doslova ovládol európske, a následne aj mimoeurópske myslenie v 19. a 20. storočí a ktorý presahuje aj do 21. storočia, rozhodujúcim spôsobom ovplyvnil aj historiografiu. Práve v čase, keď sa, v druhej polovici 19. storočia, začala historiografia v Európe profesionalizovať, začala v nej prevládať tendencia vnímania dejín ako „národných príbehov“. Skúmané a písané národné príbehy mali často veľmi utilitárny cieľ. Ich úlohou bolo zdôvodniť národný politický program. Keďže vrcholným politickým programom nacionalizmu je program národného štátu, historiografia sa stala jedným z najvýznamnejších obhajcov tejto idey. Usilovne hľadala korene „národnej štátnosti“ hlboko v ranom stredoveku a ešte ďalej. V stredoeurópskom priestore sa tak ako „národné štáty“ začali vnímať stredoveké štáty (uhorský, český, poľský, srbský, chorvátsky), ako „národný štát“ vnímala nemecká historiografia Svätú ríšu rímsku nemeckého národa a pod. Keďže išlo o „národný štát“, predmetom skúmania sa stal aj národ. Národ sa tak stal v mnohých prípadoch „*invented tradition*“³ prostredníctvom národnej historiografie. To bolo mimoriadne dôležité tam, kde neexistovala „*invented tradition*“ národného štátu. Nacionalizmus súčasne vyvolal enormný záujem o štúdium dejín. Profesionálna historiografia začal používať výskumné techniky a archívy na podporu národných mýtov. Tak sa napríklad v Nemecku podporovalo nemecké zjednotenie pod pruským vedením ako „historicky oprávnené a zdokumentované“. Významný francúzsky historik Jules Michelet zasa zdôvodňoval historickú kontinuitu francúzskeho „demokratického nacionalizmu“. Aj česká historiografia zdôrazňovala husitskú tradíciu ako imanentnú súčasť českých dejín a ich demokratickej tradície. V slovenskej historiografii, kde absentovala nejaká tradícia „národného štátu“, sa vytvárala tradícia akejsi slovenskej pseudoštátnosti v podobe Veľkej Moravy či džžavy Matúša Čáka.

Historiografia sa tak v modernej dobe dostala do polohy, keď vedľa seba a často proti sebe stáli globalizačné a nacionalizačné tendencie, pričom súčasne sa objavili aj tendencie europocentrické. Nie sú to, samozrejme, jediné aspekty, pod ktorými možno vnímať modernú európsku historiografiu. Vzhľadom na súčasný diskurz a na pokusy formovať princípy svetových dejín (*world history*) i napísať dejiny Európy (v zásade stále málo

3 Eric Hobsbawm and Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983, introduction by E. Hobsbawm: *Inventing Traditions*, s. 13–14.